

Alva Dahl: Så sorterar man ut sin mamma

Kate Zambreno (född 1977) är författare och lärare vid Columbia University och Sarah Lawrence College. Foto: Heather Sten

En mor tynar bort och dör; författaren städar efter henne. Kate Zambrenos korthuggna lyriska essäer kräver att läsaren själv hjälper till att lägga pusslet. Är det kanske att kräva för mycket?

Alva Dahl

Publicerad 2025-03-17

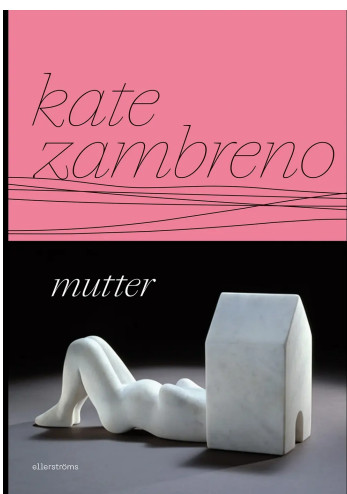
Detta är en understreckare, en fördjupande essä, dagligen i SvD sedan 1918. Åsikter som uttrycks är skribentens egna.

uttrycks av skribentens egna.

När en människa går bort återstår ofta lådvis med stoff och skräp. Sorterade och osorterade samlingar av praktisk och opraktisk art.

När den som efterlämnat bråtet är ens mamma, får det en särskild tyngd. Prylarna blir också ledtrådar. Allt ska gås igenom, tas om hand. Så länge stöket består är något ouppklarat. Genomgången av tingen väcker minnen som behöver återskapas för att förlora sin makt. ”Jag har varit mina minnens fånge och mitt mål är att bli av med dem”, sa konstnären Louise Bourgeois (1911–2010), vars verk ständigt uppehöll sig vid barndomen och den egna modern.

Bourgeois konstnärskap, och mer specifikt verket ”Cell (Choisy)”, en modell konstnären byggde upp av sitt parisiska barndomshem, är en explicit inspirationskälla till Kate Zambrenos senaste bok på svenska, ”Mutter” (övers: Helena Fagertun; Ellerströms), en bok som reflekterar över relationen till en mor som tynar bort och dör. Eftersom bokens engelska titel lyder ”Book of mutter” antar jag att även den svenska är avsedd att referera till muttret, som språklig uttrycksform, tillsammans med det tyska ordet för mor. På svenska blir det dock omöjligt att inte också tänka på en liten skruv. Mutter uppfattas nog ofta som en ganska fruktlös språklig aktivitet, men kanske kan denna form av ettrigt borrhande i ett ämne ändå fylla en funktion? Det svenska muttret, som rymmer en lätt aggressivitet, är dock inte helt semantiskt ekvivalent med engelskans *mutter*, som snarare motsvarar ett mjukare mummel.

Zambreno är en av förgrundsgestalterna inom den lyriska essägenre – eller snarare genreblandning av uppsats, essä, roman och självbiografi – som så många kvinnliga engelskspråkiga författare har verkat inom under det senaste dryga decenniet, och det känns fint att tänka på Zambrenos form just som ett försiktigt mumlande mutter. Att tänka på denna bok som ett mamma-mummel.

De korta meningarna, de avhuggna styckena. Små citat och associationer. Hopklippta.

Som ett flöde av idéer som aldrig riktigt får utrymme att bre ut sig, bli klart och tydligt utsagda. Det är lätt att bli frustrerad över meningar som: ”Det finns något jag skulle

vilja säga här, som har att göra med hur privata konstnärliga praktiker misstänkliggörs, men jag vet inte riktigt vad.”

Det är väl bara så mycket annat som pågår i en sörjande och skrivande dotters liv, att genomförandet av en tankegång från början till slut kan te sig omöjligt. Det finns så mycket som avbryter. Så många skäl att tveka.

Likväl pågår detta mummel. Ostoppbart – men sparsmakat.

Och varje detalj omges av mellanrum.

Den glesa informationen upprättar en viss distans till läsaren. Zambreno månar om integriteten – sin mors, till viss del, men mest sin egen, är mitt intryck. Om de yttre detaljerna är konkreta, är kommentarerna om hennes eget inre, när de väl bryter in, vaga. Texten är också påfallande osinnlig, mer akademisk än gestaltande; jaget vänder sig sällan till personliga kontakter i yttervärlden, oftare till referenser i litteratur- och konstvärlden. Upphöjda gestalter, ”Hjältinnor”, som en av hennes tidigare böcker är betitlad. I ”Mutter” fladdrar de förbi med namn som Barthes, Brecht, Duras, Handke, Leduc, Woolf. Även Carl Theodor Dreyers berömda Jeanne d’Arc-film ”En kvinnas martyrium” (1928) dyker upp gång på gång, men det är inte främst själva filmen som intresserar Zambreno, utan dess tillkomst. Hur grymt Dreyer behandlade sin huvudrollsinnehavare Renée Falconetti, för att maxa hennes plågade framförande, och hur hon sedan aldrig medverkade i någon film igen. Det är helt enkelt processer, snarare än produkter, som fascinerar Zambreno.

Utkaststilen har varit ett återkommande drag i hennes böcker och svenska läsare känner igen den bland annat från ”Drift”, som utkom här för ett par år sedan men i själva verket är en senare bok, på engelska utkommen tre år efter ”Mutter”. Där är dock styckena och resonemangen något längre, oftast en halv sida. Andningen blir lugnare. Det går att se det som två olika estetiker, men man kan också uppfatta en estetisk utveckling från ”Drift” till ”Mutter”.

”Detta gör mig bestört, utlöser någonting”, konstaterar jaget svävande om upptäckten att Henry Darger ligger begravd på samma kyrkogård i Des Plaines i Illinois som hennes mor. Darger – denna egensinniga författare och särlingskonstnär som arbetade som portvakt och städare och vars verk upptäcktes i hans lägenhet i samband med att han 80 år gammal flyttade till ett vårdhem – är en annan återkommande följeslagare i boken. Zambreno bearbetar honom och hans liv parallellt med sin mors. Dargers efterlämnade bråte var ett konstnärligt verk, lika delar tragik och tolkningspotential. Kanske en variant av det vi alla lämnar efter oss, men uppförstorad i en skrattspegel.

När ”Mutter” nu utkommer på svenska, åtta år efter att den gavs ut i USA, råkar jag läsa den parallellt med en nyutkommen svensk roman, ”Alltings ordning” (Natur & Kultur) av Magdalena Sørensen. Även Sørensens bok skildrar en vuxen dotter som återvänder till sitt barndomshem och dess överflöd av information i form av moderns ägodelar. I ”Alltings ordning” är modern en hoarder och hemmet ett kaos – höll jag på att skriva. För i dotterns inkännande blick tillskrivs huset ändå någon form av ordning: men skiktad, tredimensionell och endast igenkännbar för den invigde. Högarnas lager rymmer minnen från olika tidsperioder i dotterns och moderns delvis gemensamma och sorgligt uppslitande liv.

I ”Alltings ordning” lever fortfarande modern, men är sjuklig. Ändå vill eller förmår hon inte upprätta eller upprätthålla någon språklig kommunikation med omgivningen utöver enstaka, skämtsamma meningar som slängs ut för att täcka över nuets och historiens avgrunder. Dotterns tålmod med sin ansvarslösa mor tycks närmast oändligt, och blir i sig en skildring av deras nära band, av beroendet, gränslösheten.

I vilken utsträckning Zambreno försökt kommunicera med sin mor förblir oklart, men bland alla de efterlämnade tingen finns dagböcker som skildrar väder och vind och bestyren med växterna i hemmet och trädgården. ”I likhet med Henrys väderrapporter styr anteckningarna sällan in på hennes inre liv”, konstaterar Zambreno. Kanske är den begränsade kommunikationen ett arv, som boken skriver sig igenom men bara delvis befriar sig från. Naturligtvis – för om arvet gick att städa bort fullständigt, vad skulle då finnas kvar? Zambreno skriver: ”Mitt livs historia är Min mors livs historia. Båda utgör en tvångsmässig självbiografi, en omöjlig historia. Lådor med skräp, med utkast, med försök.”

Mitt intryck är att Helena Fagertuns översättning förstärker distansen ytterligare något mellan författare och läsare. Översättningen är finstämd men blottar en måhända aningen överdriven respekt för författaren, när den då och då flyter så nära intill källtexten att syntaxen blir en aning skev eller felsyftande. Som om översättaren inte helt vågar lita på sitt eget språk. Fagertun har översatt samtliga av Zambrenos verk på svenska, vilket är en enorm fördel; hon är den som gett Zambreno ett sammanhängande svenskt idiom. I boken ”Drift” konstaterar textjaget att Sverige är det land där hon är mest känd som författare. Fagertun kan sträcka på ryggen och sluta ängslas.

Samtidigt är det just de där skeva meningarna jag blir sittande med. ”Genom att karva sig in i denna formlösa marmormassa kan en figur framträda”, skriver Zambreno/Fagertun angående moderns gravsten och Bourgeois skulpturer, och jag tänker instinktivt *subjektsfel*; det är rimligen konstnären och inte figuren som karvar. Men när jag läser meningen igen slår det mig att den skavande tvetydigheten kanske inte är helt fel. Några rader ovan har vi fått veta att den kvarvarande fadern har valt att i förväg gravera in sitt eget namn och födelsedatum på moderns sten. Är det han som karvar sig in för att framträda?

Zambreno citerar Bourgeois mantra för skapandet: ”jag gör / jag ogör / jag omgör”. Och mer och mer inser jag i läsningen att det inte skadar verket om Fagertun ibland får kämpa med omgörandet. För det är just vad även Zambreno gör. Hon kallar boken ett monster – det är som om hon gett upp tanken på att den ska bli en färdig helhet, ordnad och ordentlig. Den är som kvar i ogörandet, inte helt omstöpt. Längst bak återger hon också ett stycke med uppslag som aldrig kom med i boken. Vilken författare har inte mängder av förkastat material efter en färdigskriven bok? Men sådant städar man bort från den färdiga texten, där stoffet knådats om till en ny skapelse. Tänk bara hur jobbig och inåtvänd den här essän hade varit om jag inte hade formulerat om mina uppslag till en sammanhängande text, utan bara radat upp anteckningarna jag fört i bokens bakre pärm under läsningens gång:

” – minnets skräp, tingens minnesbörda – om skrivandet som minnets av-lastning. intellektuell slapphet? ofärdig text – ett grepp? vad sätter hon på spel? hon utlämnar andra, men inte sig själv?

samlar på lärda kvinnor – som modersgestalter? helgonbilder? namedropping – kartläggning?

blir bilden av en annan alltid lite nedlåtande om vi tror oss kunna fånga andra (genom yttre

bilder)?”

Ganska oläsligt. Men det kan trots allt inte sägas om Kate Zambrenos bok, vilket visar att den har utsatts för noggrann redigering, om än på ett subtilt vis. På ett plan är ”Mutter” enkel. Stillsam. Den vinner på att jag stannar upp med den, men gör samtidigt inte samma anspråk på läsaren som en tjock roman; om vi ger den rikligt med tid och närvaro är det för att vi väljer det själva.

Det ofärdiga kan kännas slapt och snålt mot läsaren. Har vi inte rätt att förvänta oss klartänkta resonemang? Samtidigt finns det en ärlighet i detta drag, och en inbjudan. Läsarens uppmärksamma begrundan och aktiva deltagande hjälper monstertexten att bli helt omgjord. Och då uppstår ändå ett särskilt band mellan text och läsare. Distans och närhet i förening. Som i tomrummet mellan en mors kvarlämnade spår och en dotter som trevar efter att förstå dem.

Alva Dahl

Fil dr i nordiska språk, översättare och författare

”Ett bålverk mot dumheten” – läs våra bästa streckare

”

De senaste 100 åren har över 35 000 understreckare publicerats i SvD. Vi har valt ut 350 särskilt intressanta texter – och gjort dem fritt tillgängliga.”

Utforska 100 år med Under strecket